

Gazawat urşy / Yz çalyş

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Gazawat urşy / Yz çalyş YZ ÇALYŞ

Ýylanlyda özbekler ýaşaýar. Olar bilen bolsa biziň hiç hili duşmançylygymyz ýok. Ýöne şeýle-de bolsa özbekler gaharly ýüzümize, Golowaçýowyň gana boýalan eşigine, boýnundan asylan ýaraly eline gorky bilen seredýärdiler. Biz şähere girmän, onuň diwarlaryny syryp, demirgazyk günbatara tarap ýörişimizi dowam etdirdik. Ýarym sagat geçip gitmänkä-de çöllügiň gyrasyndan girdik. Biz çöllügiň etegindäki kä çägelige, kä düz ýere düşýän egrem-bugram ýol bilen gidip barşymyza, çak edişimize görä Ýylanlydan 5-6 mil uzaklykda goş ýazdyran türkmenleriň üstüni gapyllykda basmagyň maslahatynu edýärdik. Söweş tamam bolan badyna gözden uçan türkmenleri 3-4 sagatlap gözlesegem tapyp bilmedik. Sagat 9 töwerekleri çep gapdalymyzda, göz ýeter-ýetmezde alňasap, arany açyp barýan ýomutlara gözümüz düşdi. Ýarym sagat geçip-geçmänkä-de önümizdäki düzlügiň ýüzi türkmenlerden ýaňa mygyldy boldy. Eger soňky bolýan wakalary söweş diýip atlandyrmak mümkin bolsa, kiçeňräk söweşem boldy. Türkmenleriň köp sanlysy daş-töweregimizi gurşap alansoňlar biz çar tarapymyzdanam esewan bolup hüjüme taýynlanmaly bolduk. Biziň pyýada goşunymyzyň esgerleridir mergenlerimiz penalanmaga amatly bolan kanallaryň kenaryna özlerini oklady. Ýomutlar irdenki ýeňlişlerine garamazdan biziň goşun hatarlarymyzyň arasyna batyrgaýlyk bilen at çapdyryp gelýärdiler. Biz olaryň düşlän ýerine ýakynlap ugramyzdan, her-edip, hesip edip uruşmaga ýaramsyz adamlaryna gaçyp ýetişmäge mümkinçilik bermek üçin ýomutlar ýolumyzy kesjek bolýardylar. Bu olara başardýardam. Çep gapdalyny mergenler, sag gapdalyny atlylar penalanýan pyýada goşun öňe hereket etse-de böwsülen hatarlaryny doldurmak ýa-da ýörişiň ugruny üýtgetmek üçin her ädimde diýen ýaly saklanmaga mejbur bolýardy. Ýomutlar irki söweşden soň pyýada goşundan çekinselerem kazaklaryň olardan döwleriniň pesdigini

aňypdyrlar. Olaryň kazaklaryň üstüne eden batyrgaý hüjümlerini diňe pyýada goşun ara düşensoň saklamak başartdy. Ýomutlar 2-3 sagatlap biziň daş-töweregimize ýaýrap, gykylyklaşyp, öz pelteli tüpeňlerinden (muşketlerinden) ok atyp, hüjün edip durdular. Olaryň biziň üstümize aýgytly çozuş etmek niýetleri ýokdy. Olaryň esasy maksady biziň hereketimizi togtatmakdy.

Bir gezek ýoldan 300 ýard daşlykda, ýykylan jaýyň gapdalynda ýomutlaryň 5-6 sany atlysyna gözümüz düşdi. Biz olara tarap tüpeňlerimizden her näçe ok atsagam ýomutlar bitleriniň burnunam ganatman atlaryny çapdyryp gitdiler.

General Golowaçýow biziň bir ýarym mil çepimizde olaryň birnäçe toparyny görüp, Orenburg otrýadyna duýdurmak üçin 10-12 sapa top atmagy buýrdy. Çak edilişine görä, bu otrýad duşmanyň 8, 10 mil aňry tarapyndan olary gabawa salmak üçin ýakynlaşyp gelýän bolmaly. Soň görüp otursak, biziň duýduryş üçin atan top oklarymyz ýomutlara gaty uly zyýan ýetiripdir. Ol oklar kiçeňräk oýtumba goş ýazdyran ýomutlaryň göni üstünden düşüpdir: ähli zatlaryny taşlap, gaçyp gitmäge olary mejbur edipdir. Biz bolsa olaryň goş ýazdyran ýerlerini gözläp ýördük! Biz bu zatlary ertesi gün Orenburg otrýadynyň adamlaryndan eşitdik. Olar şol oýa ýeten mahallary taşlanylyp taşlanylyp gidilen birnäçe ýüz arabanyň, ýomutlaryň jesetleriniň, köp sanly goş-golamlarynyň üstünden barypdyr. Görgüliler atlyan oklardan ýaňa ölülerini-de ýygnamaga ýetişmän, bar zatlaryny owarram edip, gaçyp gidipdirler. Tapylan goşlaryň arasynda 1840-nji ýyldaky Perowskiniň betbagtlyga uçran ekspedisiýasy bilen Angliýanyň adyndan Hywa giden leytenant Şekspiriň alyşan köp sanly hatlary tapyldy. Leytenant Şekspir ruslar bilen hywalylaryň arasyndaky dawaly jeddeleri parahatçylykly çözmäge ýardam bermek üçin Hywa gidipdi.

Tapylan hatlaryň arasynda iňlis ilçisi lord Palmerstonyň rus häkimiýetini habardar etmek üçin alan görkezmesiniň göçürmesi bar eken. Ol hatda eger Russiýa Hywany özüne birikdirse, Angliýanyň Russiýa garşy urşa başlajakdygy hakynda aýdylýardy. Ol hatlaryň tapylan ýeriniň üstünden baran biziň toparymyz dälidi. Irdenki bolan wakalardan elheder alan ýola beletler

gaçyp gidipdirler. Biz bolsa türkmenleriň düşelgeleriniň nirede ýerleşendigini takyk bilemzokdyk. Şonuň üçinem biz olaryň 2 mil çepinden geçip gidipdiris.

Günortan aralar biz suwy çöllüğe siňip gidýän Annamyrat kanalyň boýuna ýetdik. Ol ýerde Hywa hanynyň ýomutlaryň üstüne ýöriş eden mahallary gurduran galasynyň üstünden bardyk. Ol galanyň meýdany 10 akra golaýdy. Käbir ýerinde beýikligi 10 ädime ýetýän gala hiç zat kär etmändir diýen ýalydy... Biz galanyň içinde goş ýazdyrdyk. Galanyň abatlygy üçin general Golowaçýow ol ýerini amatly hasaplap, günün galan bölegini şol ýerde geçirmegi ýüregine düwdi.

Bu pursatdan peýdalanylýp, ýomutlar gaçmaklaryny dowam etdiripdirler. Biz olaryň gapdalyndan geçip giden mahalymyz ýomutlar yzlaryny towşanlarynky ýaly bulaşdyryp, biziň geçip giden ýolumyz bilen yza – günorta gündogara tarap tutdurypdyrlar. Gije-gündiz ýol ýöränsoňlar ýomutlara bizden ep-esli ara açmak başardypdyr.

Ertesi daň atandan biz olaryň söbügine düşdük. Biz az salymdan damagy çalýp, çuw-ýalaňaç halda ýatan rus esgerleriniň üstünden bardyk. Ol esgerler garawul goýlupdy. Ähtimal, gije ýomutlar olaryň üstüni gapyl basandyrýlar. Biz ýolda diňe ertirlik edinmek üçin azajyk wagt düşläp, uzakly gün gaçyp barýanlaryň yzyndan kowduk. Goş-golamymyz az bolany üçin biz çalt hereket edýärdik. Biz ýene-de Ýylanlynyň çep gapdalyndan geçip, kiçijik oazisden soň açyk düzlüğe düşdük. Düzlük gazylan kanallardan doludy. Olaryň şu asyryň başynda ekerançylyk meýdanlaryny suwarmak üçin ulanylan bolmagy ahmaldyr.

Gözýetimde tozan turzup, gaçyp barýanlaryň garasyny gören mahalymyz gün ýanyňy ýere beripdi. Şonuň üçinem kowgyny goýbolsun etdik.

Bol suwly kanalyň kenarynda goş ýazdyranymyzdan soň kazaklar atlaryna iým gözläp, düzlügiň içine pytrap gitdiler. Olar berkitmeden bir mile golaý uzaklykda ýomutlaryň ýabyna orup goýan ot harmanynyň üstünden barypdyrlar. Kazaklaryň düzlükde dagynyk ýagdaýda gezip ýörmekleri aýylganç waka bilen gutardy. Ýerli milletden bolan ýolbelet hemmelerden arany açan

kazaklaryň birini ýomutmyka diýip atypdyr. Ol agyr
ýaralanansoň hirurgy elinden gelenini edendigine garamazdan 2
sagat geçip-geçmänkä jan berdi. Taryhy makalalar